

Пазинич Т.А. Основні положення розслідування вбивств, що вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості // збірник наукових праць «Науковий вісник публічного та приватного права», №4/2016, Науково-дослідний інститут публічного права, 2016, с. 140-147

УДК 343.98

Т.А. Пазинич, доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, канд. юрид. наук, доцент

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ЩО ВЧИНЕНІ З МОТИВІВ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ

Дискримінація і вороже ставлення населення до людей, які відрізняються за кольором шкіри, формою очей, національністю, релігійними переконаннями тощо є соціальною і політичною проблемою майже кожної країни [1]. Але для України проблема росту ксенофобних настроїв та насильства на цьому ґрунті постала за останні два роки особливо гостро.

Окупація територій нашої держави, терористична активність, розпалювання ворожого ставлення до населення України через засоби масової інформації Російської Федерації призвели до крайнього загострення етнічного та ідеологічного протистояння між українцями і росіянами. Тяжкі часи переживає зараз і спільнота кримських татар, агресивне ставлення до яких підігривається політично-інформаційним середовищем тимчасово окупованої території Автономної республіки Крим. Це виливається не тільки у систематичні образи, ізоляцію кримськотатарського населення, акти вандалізму по відношенню до

об'єктів пам'яті, культури і освіти татар, а й у численні напади на них, побиття, викрадення і вбивств.

Особливе занепокоєння викликає той факт, що розпалення настроїв ворожнечі і ненависті, нав'язування негативних стереотипів в суспільстві - це бомба уповільненої дії, яка може призвести до соціального вибуху в державі, і навіть до громадянської війни [2; 3].

Чинним Кримінальним кодексом України встановлено цілий перелік злочинів, мотивом яких виступає упереджене ставлення до окремих представників суспільства. Серед них передбачено й умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (п.14 ч.2 ст.115). Кожен випадок таких вбивств викликає неабиякий резонанс у суспільстві, і в той же час багато труднощів у доказуванні постає перед слідчими в таких провадженнях. Саме на розкритті особливостей досудового розслідування цих злочинів ми зосередили свою увагу в представленій роботі.

Окремі аспекти особливостей розслідування злочинів, що пов'язані із проявами расової, національної чи релігійної нетерпимості, були предметом дослідження кількох робіт вітчизняних авторів, зокрема Дьоміної-Волок Н.В., Осики І.М., Канюс В.М., Корж Є.М., Лемешко О.М., Гора І.Ю., Тіщенко Ю.А., Савченко А.В. та інших [3; 4; 5]. Проте, на сьогодні, залишається ціла низка невирішених проблем у цій сфері.

Досудове розслідування вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, звісно, повинно проводитись відповідно загальних наукових рекомендацій і методик розслідування вбивств [6; 7]. Але слідчі повинні розуміти, що основою процедури розслідування таких злочинів виступає доказування і детальне відображення в матеріалах кримінального провадження елементу суб'єктивної сторони злочину – спеціального мотиву нетерпимості підозрюваного до представників певної раси, національності чи релігійної групи.

Як показує аналіз слідчо-оперативної практики, на початковому етапі розслідування під час прийняття рішення про відкриття провадження про вбивство дуже рідко є дані, які вказують на специфічний мотив вчинення цього злочину.

Тому первинно слід кваліфікувати такі факти за ч.1 ст. 115 КК України, або за іншими частинами. Для встановлення ж спеціального мотиву нетерпимості необхідно на подальшому етапі провести комплекс відповідних слідчих (розшукових) та організаційних дій, а потім додатково кваліфікувати вбивство за цією ознакою.

Відкриття провадження про вбивства, як правило, пов'язані із надходженням заяви або повідомлення про вчинення цього злочину від свідків або родичів загиблого, або із надходженням рапорту члена чергової слідчо-оперативної групи, патрульних поліцейських, які виїжджали на місце події за викликом, і виявили ознаки злочину.

Оперативний черговий територіального органу внутрішніх справ (далі - оперативний черговий), отримавши по телефону заяву чи повідомлення про виявлення трупу з ознаками насильницької смерті повинен виконати наступні дії:

- з'ясувати анкетні данні (прізвище, ім'я, по-батькові, рік народження, адреса, за якою проживає, місце роботи) особи, що заявляє або повідомляє про злочин;
- з'ясувати основні обставини злочину, про який повідомлено;
- зареєструвати отриману інформацію в журналі Єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події;
- негайно направити на місце події слідчо-оперативну групу (далі - СОГ) для перевірки повідомленої інформації про злочин, з'ясування обставин події та документування ознак складу злочину [8].

У разі виявлення ознак вчинення вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості начальник МРЛО або особа, яка виконує його обов'язки, зобов'язаний особисто виїхати на місце події для організації встановлення та затримання злочинців, та своєчасного подання до ГУМВС, УМВС об'єктивних відомостей про цю резонансну подію.

Начальник слідчого управління (відділу) ГУМВС, УМВС особисто повинен виїхати на місце події за кожним фактом умисного вбивства якщо наявні ознаки вищевказаного мотиву спричинення смерті людини (у разі неможливості виїзду

начальника слідчого управління (відділу) ГУМВС, УМВС на місце події виїздить його заступник).

Для огляду місця події за такими фактами обов'язково залучаються слідчі-криміналісти слідчого управління (відділу) ГУМВС, УМВС, а також задіюється криміналістичні лабораторії.

Слідчо-оперативна група (далі - СОГ) виїжджає на місце події у складі слідчого, співробітника оперативного підрозділу, спеціаліста-криміналіста Крім того, до складу СОГ в обов'язковому порядку включається слідчий територіального органу внутрішніх справ, який спеціалізується на розслідуванні вбивств (він є старшим СОГ), а також при необхідності кінолог зі службово-розшуковою собакою, психолог.

Для проведення огляду трупа (частин трупа) людини обов'язково залучається судово-медичний експерт, а також експерти Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру відповідної спеціалізації: криміналісти, біологи, балісти тощо [9].

Якщо на місці події присутня особа, яка заявила або повідомила про злочин, слідчий або інша уповноважена особа повинні прийняти усну заяву від неї, склавши про це протокол прийняття усної заяви), одночасно попередивши її про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину.

Слідчий повинен організувати проведення на місці події комплексу дій та заходів направлених на вирішення наступних тактичних завдань:

- виявлення, фіксація та вилучення слідів злочину та інших речей і документів, що можуть мати значення для встановлення істини у справі;
- встановлення часу, місця і способу вчинення злочину;
- встановлення потерпілих від події злочину;
- встановлення виду і характеристики засобів та зброї, якщо такі використовувались при вчиненні злочину;

- встановлення характеру нанесеної злочином шкоди, а також приблизний розмір матеріальних збитків (якщо такі на цей момент виявлені);
- встановлення всіх можливих свідків та очевидців події злочину;
- встановлення обставини скоєння злочину, що мають значення для початкової кримінально-правової кваліфікації події, визначення кола підозрюваних осіб, напрямків організації роботи з розшуку, перевірки, затриманню причетних до вчинення злочину осіб і притягненню їх до кримінальної відповідальності (в рамках виконання даного завдання необхідно встановити ознаки зовнішності і особливі прикмети підозрюваних, данні про використовуваний транспортний засіб, індивідуальні ознаки інших використовуваних злочинцями об'єктів);
- встановити шляхи можливого підходу злочинців на місце вчинення злочину і відходу з нього, а також місць розташування на цих шляхах технічних засобів спостереження і фіксації (стаціонарних камер відео спостереження);
- прийняти заходи по затриманню злочинця одразу після вчинення злочину (наприклад, із залученням сил і засобів патрульної поліцейської служби, ДАІ, ДСО чи інших служб, підрозділів).

Для вирішення вищевказаних тактичних завдань слідчий повинен організувати проведення огляду місця події та трупу; скласти протокол огляду місця події та додатки до нього (план-схему місця події з пояснювальними надписами, план-схему розташування тілесних ушкоджень на трупі); відібрати пояснення у потерпілого (потерпілих), очевидців та можливих свідків злочину; витребувати документи чи окремі данні шляхом направлення вимог чи запитів до відповідних установ, підприємств чи організацій; вилучити речі і документи які мають значення для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу, у тому числі матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню; дати усні вказівки або письмові доручення співробітникам оперативних підрозділів на виконання дій та заходів направлених на вирішення вказаних тактичних завдань.

Зібрані і оформлені відповідним чином матеріали перевірки інформації про злочин по прибуттю СОГ негайно необхідно передати оперативному черговому.

Якщо особисто виїжджає начальник слідчого управління (відділу) ГУМВС, УМВС він заслуховує звіти членів СОГ, перевіряє якість складання протоколу огляду місця події та повноту фіксації обставин учинення кримінального правопорушення. У разі встановлення неповноти цієї слідчої дії негайно організовує проведення повторного або додаткового огляду за своєю участю [9].

Оперативний черговий зобов'язаний негайно надати інформацію (матеріали перевірки) про злочин начальнику слідчого підрозділу для визначення виконавця й організації досудового розслідування (відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України).

Начальник слідчого підрозділу визначає слідчого для проведення такого розслідування (відповідно до ч. 2 ст. 39 КПК України).

Слідчий, якого визначено для виконання розслідування, невідкладно, але не пізніше 24 годин після отримання інформації про злочин зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування (відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України).

Начальник слідчого підрозділу перевіряє внесені слідчим до ЄРДР відомостей і у разі наявності підстав підтверджує їх, після чого кримінальне провадження набуває порядковий номер і починається досудове розслідування [8].

Слід звернути увагу на те, що до невідкладних слідчих (розшукових) дій, що проводяться на початковому етапі розслідування вбивств, що мають ознаки вчинення з мотиву расової, національної чи релігійної нетерпимості, відносяться наступні.

- Огляд місця події (якщо не був проведений первинний огляд або мали місце певні прогалини) з метою пошуку ознак, що свідчать про ксенофобський мотив злочину – наявність певних предметів, атрибутики, надписів, символів тощо.
- Допит свідків і очевидців події щодо обставин, які передували злочину, самих обставин нападу та подій після нього. Слід зазначити, що серед свідків вбивств розглядуваної категорії часто виявляються жителі сусідніх будинків, які спостерігають з вікон власних домівок або знаходяться рядом і намагаються зупинити нападників; таксиста, які або щойно привезли або очікували клієнтів; лікарі бригад швидкої допомоги, які викликані на місце нападу.

- Запит до підрозділу карного розшуку про перебування особи на відповідному обліку.

- Направлення доручення працівникам карного розшуку щодо відпрацювання молодіжних угруповань з метою пошуку підозрюваних, а також моніторингу відповідних Інтернет – сторінок, де може з'явитися інформація щодо відповідної проведеної акції.

- Особистий обшук, пред'явлення підозрюваних для впізнання після їх затримання.

- Підготовка та призначення судово-медичної експертизи трупу та інших експертиз в залежності від вилучених об'єктів: трасологічної, дактилоскопічної, балістичної, криміналістичної експертизи холодної зброї, медико-криміналістичної, молекулярно-біологічної експертизи (дослідження ДНК) та інших.

Треба зауважити, що після встановлення і затримання підозрюваної особи у будь-якому разі необхідно перевіряти всі можливі версії щодо інших мотивів цього злочину. У зв'язку з цим необхідно дослідити відносини потерпілого і підозрюваного, чи були вони знайомі і якщо так, то які були тривалість і характер цих стосунків; чи не виникало між ними конфліктів, якщо так, які були причини для цього; чи не було між ними укладено угод цивільно-правового характеру, чи були боргові зобов'язання; чи не вчиняв потерпілий щодо підозрюваного будь-яких дій, що могли потягти за собою відповідну реакцію (наприклад, помсту).

На подальшому етапі необхідно провести допит підозрюваного, його освідкування, слідчий експеримент, призначити такі експертизи, як судову психіатричну, судову психологічну (за необхідності), наркологічну, експертизу комп'ютерної техніки і програмних продуктів та інші, в залежності від обставин справи.

У провадженнях розглядуваної категорії підлягають встановленню наступні обставини:

1) обстановка, час та місце вчинення вбивства, зокрема які події передували і могли спровокувати напад на людину (особлива увага звертається на агітаційну інформацію в ЗМІ, на масових заходах; конфліктні ситуації та ін.);

2) спосіб вчинення вбивства, зокрема характер насильства, яке було застосоване, засоби і знаряддя злочину, кількість співучасників і їх ролі;

3) чи мали місце з боку підозрюваного висловлювання чи дії (жести, демонстрація поглядів тощо) ксенофобського характеру до, під час або після вчинення нападу;

4) данні, що характеризують особу підозрюваного, пом'якшують або обтяжують покарання, зокрема винність обвинуваченого у вчиненні злочину і мотив злочину;

5) данні про особу потерпілого, зокрема його приналежність до певної расової, національної чи релігійної групи, як і чому опинився на місці вчинення злочину;

6) дії потерпілого до та під час нападу (чи мав місце конфлікт, провокація, чи чинився ним опір злочинцям, яким чином намагався захиститись тощо);

7) в чому виражалось застосоване насильство до потерпілого, які завдані тілесні ушкодження, що стало причиною смерті.

Підсумовуючи вищевказане, слід зазначити, що в представленій роботі не розкриті всі аспекти і проблеми розслідування вбивств, вчинених на ґрунті ненависті до представників «інших» груп населення, і залишається багато напрямків подальшого вивчення цієї тематики. І ця стаття є лише одним з кроків вирішення комплексного завдання протидії злочинам даної категорії.

Література:

1. Мазука, Л. Оптимізація державної політики щодо попередження та протидії проявам ксенофобії та расизму в Україні // Міжнародні науково-практичні інтернет-конференції за різними юридичними напрямками)

[Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://old.niss.gov.ua/monitor/september09/17.htm>

2. Явир, В.А. Суспільно-політичний вимір та правові механізми протидії ксенофобії в Україні // Бібліотека українських авторефератів [Електронний ресурс] - Режим доступу:
http://librar.org.ua/sections_load.php?id=577&s=policy&start=7

3. Гора І. Ю. Механізм формування антисоціальної поведінки в осіб, які вчиняють злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості / І. Ю. Гора // Юридична психологія та педагогіка. - 2014. - № 1. - С. 183-192. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/urpp_2014_1_21.pdf.

4. Савченко, А.В. Вплив мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості на кваліфікацію злочинів / Савченко А.В. мат. міжн. наук. конференції: «Проблеми юридичної кваліфікації (теорія і практика)». Вісник Академії адвокатури України (17) 2010. с. 174-177.

5. Осика, І.М. Методичні рекомендації з протидії проявам нетерпимості (ксенофобії) для прокурорів та слідчих прокуратури, представників силових структур, неурядових організацій / Ю. А. Тищенко, О. К. Смірнов, І. М. Осика, О. О. Морозлі ; за заг. ред. Ю. Тищенко. – Укр. незалеж. центр політ. дослідж., Ін-форм.-дослідн. центр "Інтеграція та розвиток", – К.; Сімферополь : [Агентство "Україна"], 2011. – 48 с.

6. Саїнчин, О. С. Розслідування умисних вбивств: теорія та практика : моногр. / О.С. Саїнчин; - Одеса: СПД Бровкін О.В., 2012. - 408 с.

7. Коновалова, В.О. Вбивство: мистецтво розслідування: моногр. / В.О. Коновалова, – Х.: Факт, 2001. – 311 с.

8. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затвердженої наказом МВС від 19.11.2012 № 1050 (п. 2.2) [Електронний ресурс] - Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2095-12>

9. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, затверджена наказом МВС від 14.08.2012 № 700 [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://document.ua/pro-organizaciyu-vzaemodiyi-organiv-dosudovogo-rozsliduvannj-doc119907.html>